

MAREK FIAŁKOWSKI OFMConv

RAPORT O SYTUACJI POLSKICH RODZIN A DUSZPASTERSTWO

Duszpasterska działalność Kościoła jest uwarunkowana czynnikami miejsca i czasu. Opierając się na fundamencie zasad wynikających z Objawienia i tradycji chrześcijańskiej, Kościół poszukuje adekwatnych odpowiedzi na współczesne problemy i wyzwania, przed którymi staje konkretny człowiek czy określona grupa ludzi. Duszpasterstwo, mając zatem w zanadru niezmiennie zasady, a także wypróbowane i sprawdzone formy i metody działania, szuka nowych sposobów docierania do ludzi z orędziem Dobrej Nowiny i prowadzenia ich do zbawienia. Wymaga to wrażliwości duszpasterzy na współczesne przemiany, trafne i na czas odczytywanie dzisiejszych wyzwań – znaków czasu, a także sięganie do wyników nauk opisujących otaczającą nas rzeczywistość. Wydaje się, że właśnie na styku niezmiennych zasad wynikających z Objawienia i tradycji chrześcijańskiej oraz danych dotyczących rzeczywistości, w której Kościół wypełnia swoją misję, mogą rodzić się najlepsze rozwiązania duszpasterskie¹. Aby zatem duszpasterstwo było skuteczne i zrozumiałe, powinno korzystać z badań socjologicznych (zob. DB 16), zwłaszcza z rozmaitych raportów.

Mając na względzie konieczność wykorzystania w działalności duszpasterskiej diagnozy społeczno-religijnej, którą dostarczają badania socjologiczne, zasadne wydaje się pytania: jakie wyzwania stawia duszpasterstwu

---

Dr MAREK FIAŁKOWSKI OFMConv – asystent Katedry Organizacji Duszpasterstwa Instytutu Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: Klasztor OO. Franciszkanów – Dom Studiów bł. Jana Dunsza Szkota, ul. Parysa 40, 20-712 Lublin; e-mail: marek.fialkowski@kul.lublin.pl.

¹ R. Kamiński. *Wprowadzenie*. W: *Duszpasterstwo specjalne*. Red. R. Kamiński, B. Drożdż. Lublin: Atla 2 1998 s. 13-14.

stan polskiej rodziny ukazany przez *Raport o sytuacji polskich rodzin* z 1998 r.? Na jakie sprawy i problemy, w świetle wspomnianego Raportu, powinno zwrócić uwagę duszpasterstwo w III Rzeczypospolitej? Poszukując odpowiedzi na tak postawiony problem, damy najpierw krótką charakterystykę samego Raportu z 1998 r. (I), następnie omówimy zaprezentowany przezeń opis sytuacji polskich rodzin (II), a na koniec przedstawimy najważniejsze wyzwania dla działalności duszpasterskiej Kościoła w Polsce płynące z omawianego Raportu (III).

I. CHARAKTERYSTYKA RAPORTU Z 1998 ROKU

Dnia 21 lipca 1998 r. Rada Ministrów przyjęła, przygotowany przez Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny ministra Kazimierza Kaperę, *Raport o sytuacji polskich rodzin*² Raport ten, będący próbą diagnozy sytuacji polskiej rodziny, stanowił punkt wyjścia do opracowywania polityki prorodzinnej państwa, którą ówczesny rząd uważał za jeden ze swoich priorytetów. Poprzedni Raport (z sierpnia 1995 r.) stracił na aktualności nie tylko z powodu upływu czasu, ale także nieco innego spojrzenia poprzedniego rządu na funkcje rodziny, jej rolę w społeczeństwie, grożące jej niebezpieczeństwa i rysujące się perspektywy. Ponadto o uaktualnienie i rozszerzenie Raportu wносиła także sejmowa Komisja Rodziny. W związku z tym Prezes Rady Ministrów powołał Międzyresortowy Zespół do Spraw Opracowania Polityki Prorodzinnej Państwa, którego pierwszym zadaniem stało się przygotowanie nowej wersji *Raportu o sytuacji polskich rodzin*³

W omawianym Raporcie wykorzystano materiały i opracowania przygotowane przez resorty i instytucje uczestniczące w pracach Międzyresortowego Zespołu do Spraw Opracowania Programu Polityki Prorodzinnej Państwa, a także niezależnych ekspertów⁴ Podstawowym źródłem informacji statystycznych były dane Głównego Urzędu Statystycznego, a publikacje doty-

---

Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny. *Raport o sytuacji polskich rodzin przyjęty przez Radę Ministrów dnia 21 lipca 1998 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1998 [dalej cyt. jako Raport].

³ Raport s. 7

⁴ Na drugiej stronie okładki Raportu można przeczytać następującą informację: „Raport o Sytuacji Polskich Rodzin został opracowany przez Międzyresortowy Zespół do Spraw Opracowania Polityki Prorodzinnej Państwa przy współpracy z parlamentarzystami, przedstawicielami nauki, związków zawodowych i organizacji pozarządowych”

czące zagadnień rodziny, dzieci i młodzieży stanowiły ważny materiał uzupełniający. Informacje i oceny zawarte w Raporcie odnoszą się w dużej mierze do danych z 1996 r.; wykorzystano także badania dotyczące 1997 r., a w niektórych przypadkach konieczne było sięgnięcie do danych z 1995 r. i wcześniejszych.

Raport zawiera sześć rozdziałów: Demograficzna struktura rodzin (rozd. I), Kondycja finansowa i mieszkaniowa rodzin (rozd. II), Zdrowie rodziny (rozd. III), Dzieci i młodzież (rozd. IV), Kultura i media a rodzina (rozd. V), Prawo i rodzina (rozd. VI). Całość poprzedza wprowadzenie, a poszczególne rozdziały opatrzone wnioskami, które stanowią podstawę niezbędnych działań w polityce prorodzinnej, natomiast kierunki tej polityki nakreślone zostały w podsumowaniu Raportu. Na końcu zamieszczono załączniki do trzech pierwszych rozdziałów Raportu, w postaci tablic i wykresów, oraz bibliografię⁵

Wypada wspomnieć, że *Raport o sytuacji polskich rodzin* nie uwzględnia wszystkich aspektów życia polskiej rodziny. Głównym powodem takiej sytuacji jest brak wiarygodnych danych w wielu kwestiach dotyczących rodziny, stąd Raport traktuje pewne tematy pobieżnie i ogólnie, postulując równocześnie konieczność podjęcia badań empirycznych nowych zjawisk pojawiających się w tej dziedzinie.

II. DIAGNOZA SYTUACJI POLSKIEJ RODZINY

Rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i państwa. Od jej prawidłowego funkcjonowania zależy bowiem ich przyszłość i rozwój. Społeczeństwo, a w szczególności państwo, winny czynić wszystko w zakresie politycznym, ekonomicznym, społecznym i prawnym, aby umocnić jedność i stabilność rodziny. W działaniach na rzecz rodziny konieczne jest dostrzeganie procesów i zmian, którym ona podlega. Opis zjawisk i przemian zachodzących we współczesnej rodzinie Raport z 1998 r. rozpoczyna od zmian w strukturze demograficznej polskiej rodziny.

Po 1989 r. Polska weszła w obszar zawężonej zastępowalności pokoleń. Obserwuje się niski przyrost naturalny, różnica zaś między liczbą urodzeń

---

⁵ Raport s. 7-8.

a zgonów osiągnęła w ostatnich latach najniższy poziom w całej powojennej historii Polski. Spada nawet liczba urodzeń w środowiskach wiejskich, które dotychczas rekompensowały braki wynikające z bardzo niskiego poziomu urodzeń w miastach. Liczba dzieci rodzonych przez polskie kobiety od 1989 r. nie jest w stanie zapewnić prostego odtwarzania ludności⁶ Zmiany zachodzące w strukturze ludności stawiają przed społeczeństwem i państwem nowe wyzwania. Przewidywany wzrost liczebności populacji w wieku największej intensywności zawierania związków małżeńskich (20-29 lat) spowoduje wzrost liczby rodzin, a tym samym wzrost potrzeb mieszkaniowych. Wzrost ludności w wieku produkcyjnym to potrzeba tworzenia nowych miejsc pracy, natomiast proces starzenia się naszego społeczeństwa wymagać będzie podjęcia skutecznych działań związanych z wypracowaniem skutecznego systemu opieki społecznej.

W Polsce dominuje model rodziny małodziejnej – z jednym lub dwójkiem dzieci, systematycznie zaś rośnie liczba rodzin niepełnych. Co piąta rodzina jest wielodzietna, a na wsi jest ich dwa razy więcej niż w mieście⁷ Odnotowuje się także wzrost urodzeń pozamałżeńskich, których znaczna część przypada na nastoletnie matki. Takie urodzenia związane są najczęściej z niezamierzoną ciążą, która prowadzi do licznych dramatów, a dzieci urodzone poza małżeństwem nierzadko dołączają do grupy sierot społecznych.

Według Raportu w poszukiwaniu przyczyn spadku poziomu reprodukcji ludności nie można pominąć uwarunkowań demograficznych oraz społeczno-ekonomicznych. Wśród tych pierwszych należy wymienić spadek liczby małżeństw, zmianę postaw prokreacyjnych kobiet oraz odkładanie decyzji rodzenia dzieci na okres późniejszy, co jest zjawiskiem charakterystycznym dla wysoko rozwiniętych społeczeństw zachodnich. Natomiast uwarunkowania społeczno-ekonomiczne to masowe bezrobocie, ubożenie i rozwarstwienie materialne społeczeństwa i pogłębiający się kryzys mieszkaniowy. Pojawienie się w rodzinie kolejnego dziecka niesie z sobą ryzyko znaczącego obniżenia się poziomu życia rodziny, dlatego małżonkowie dostosowują wielkość swojej rodziny do warunków, w jakich żyją, lub do prze-

---

⁶ Raport s. 31.

⁷ *Więcej rozwodów niż małżeństw, czyli o demografii polskich rodzin.* Oprac. B. Łoziński. „Biuletyn KAI” nr 22 z 2 VI 1998 r. s. 11.

widywanych możliwości zapewnienia dzieciom odpowiedniego, w ich mniemaniu, poziomu życia⁸

Niepokojącym zjawiskiem jest spadająca liczba zawieranych małżeństw, co wraz ze wzrostem liczby małżeństw rozpadających się daje negatywny bilans małżeństw zawieranych i rozwiązywanych. W 1993 r. po raz pierwszy liczba małżeństw rozwiązanych była większa od zawieranych. Spadek liczby tych ostatnich wydaje się mówić o początku zjawiska odkładania małżeństwa przez osoby w wieku największej skłonności do zmiany stanu cywilnego. Podstawową przyczynę rozpadu małżeństw w Polsce stanowi zgon jednego ze współmałżonków oraz wzrastająca liczba rozwodów⁹. Te ostatnie są zjawiskiem w zasadzie miejskim, gdyż stopa rozwodowa w miastach jest ponad pięciokrotnie wyższa niż na wsi. Szczególny problem stwarza fakt, że znaczna większość małżonków rozwodzi się w wieku największej aktywności prokreacyjnej, co nie sprzyja rodzeniu dzieci i uniemożliwia właściwe ich wychowanie. Rozwód wiąże się zwykle z negatywnymi konsekwencjami dla dzieci, dotyczy to zwłaszcza rozwoju osobowości dziecka i jego postaw społecznych. Znaczny odsetek nieletnich przestępców i dzieci moralnie zaniedbanych pochodzi z rodzin rozbitych¹⁰

Kolejna sprawa, którą podejmuje *Raport o sytuacji polskich rodzin*, dotyczy kondycji finansowej i mieszkaniowej rodzin w Polsce. Pomimo pewnej poprawy sytuacji materialnej rodzin nadal znaczna część społeczeństwa żyje w bardzo trudnych warunkach. Istotnym czynnikiem wpływającym na sytuację ekonomiczną rodzin jest narastające bezrobocie. Praca zawodowa stanowi jeden z najbardziej istotnych czynników życia rodzinnego, wpływających na postawy i zachowania dorosłych, a w sposób pośredni także na dzieci, kształtując ich system wartości i ocen. Bezrobocie niesie z sobą obniżenie standardu życia czy wręcz stan ubóstwa oraz wiele negatywnych konsekwencji w sferze życia psychicznego. Wiąże się ono bowiem z rezygnacją z wielu życiowych aspiracji, eliminacją potrzeb wyższych lub ich drastycznym obniżeniem, utrudnia pełnienie przez rodzinę funkcji ekonomicznej, wychowawczej i emocjonalnej, powoduje przykrą frustrację, poczucie upokorzenia oraz krzywdy społecznej, a także może prowadzić do konflik-

---

⁸ Raport s. 34-36.

⁹ M. Kuciarska Ciesielska, G. Marciniak, J. Parady s z. *Rozpad małżeństw w Polsce – przyczyny i skutki*. Warszawa: GUS 1993 s. 8.

¹⁰ Raport s. 20-29.

tów rodzinnych¹¹ Szczególnie niepokojąca jest duża liczba młodych bezrobotnych, powiększająca się grupa długotrwale bezrobotnych i nie posiadających prawa do zasiłku, a także bezrobotnych kobiet. Bardzo trudna sytuacja w tej dziedzinie jest na wsi (bezrobocie ukryte i trwałe) – zwłaszcza wśród osób zatrudnionych wcześniej w sektorze rolnictwa państwowego – gdzie często wielu członków rodziny długotrwale pozostaje bez pracy¹²

Sytuację ekonomiczną rodziny widać także na przykładzie wydatków gospodarstw domowych. Raport z 1998 r. podkreśla, że wprawdzie wzrosły realne dochody na jedną osobę w gospodarstwie domowym, to jednak udział żywności w wydatkach ogółem przeciętnych gospodarstw w Polsce nadal odzwierciedla strukturę konsumpcji społeczeństw niezamożnych. Wiele rodzin polskich, zwłaszcza wielodzietnych, nie stać na dostateczny zakup mięsa i jego przetworów, cukru i wyrobów cukierniczych, warzyw i owoców, a nawet produktów mlecznych. Wzrasta także obciążenie domowych budżetów stałymi opłatami związanymi z użytkowaniem mieszkania, a wiele rodzin zalega ze stałymi opłatami za mieszkanie. W takiej sytuacji dużego znaczenia nabierają świadczenia społeczne, które dla wielu rodzin stanowią nie tylko wsparcie, ale czasem jedyne źródło utrzymania. Ze względów finansowych wiele gospodarstw domowych musiało zrezygnować z uczestnictwa w kulturze oraz wyjazdów wypoczynkowych. Podobnie wygląda sytuacja w dziedzinie kształcenia dzieci – zależy ona od zasobności rodziny, a w najgorszym położeniu są rodziny wielodzietne, zwłaszcza wiejskie¹³

Jednym z najpoważniejszych problemów rodzin polskich jest brak mieszkań. Mieszkanie jest, po wyżywieniu, podstawowym dobrem pierwszej potrzeby, jego brak pozbawia człowieka społecznego, ekonomicznego, a zwłaszcza biologicznego bezpieczeństwa. Posiadanie samodzielnego mieszkania sprzyja decyzjom o założeniu rodziny oraz o jej prawidłowym funkcjonowaniu. Tymczasem w Polsce co dziesiąta rodzina nie posiada własnego mieszkania, ponad 40% żyje w mieszkaniach przeludnionych i prawie tyleż samo zajmowanych lokali wymaga kapitalnego remontu. Obok tego związk-

---

¹¹ J. K u p n y. *Solidarność z bezrobotnymi*. W: *Ku prawdzie we wspólnotcie człowieka i Boga. Studia dedykowane ks. Stanisławowi Kowalczykowi*. Red. E. Balawajder, P. Nitecki, A. Jabłoński. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne 1997 s. 219.

¹² Raport s. 41-48.

¹³ Zob. L. D y c z e w s k i. *Rodzina polska w kontekście współczesnych przemian społecznych*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej*. T. 1. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna 1993 s. 129-148.

sza się komfort mieszkaniowy małej grupy rodzin zamożnych, u biednych zaś pogłębia się niedostatek. Szczególne trudności lokalowe mają rodziny wielodzietne, które nie zawsze mogą zapewnić osobny pokój i miejsce do nauki swoim dzieciom, a dorosłym miejsce do wypoczynku. Zarówno stale zmniejszające się rozmiary budownictwa mieszkaniowego, jak i wysokie ceny zakupu nowych mieszkań zdają się wskazywać, że problemy w tej dziedzinie będą się w przyszłości pogłębiać.

W opinii omawianego Raportu z roku na rok zmniejsza się zakres sfery ubóstwa. Najbardziej zagrożone ubóstwem są osoby młode, rodziny wielodzietne i niepełne, żyjące z zasiłków dla bezrobotnych i świadczeń społecznych, mieszkające na wsiach i w małych miasteczkach oraz o niskim poziomie wykształcenia. Poważny niepokój wzbudzają dane mówiące, że grupą najbardziej zagrożoną skrajnym ubóstwem są dzieci i młodzież. Spośród dzieci do lat 14 co piąte trafia do sfery ubóstwa. Równie niepokojący jest proces utrwalania się ubóstwa¹⁴

Raport o sytuacji polskich rodzin zwraca uwagę na fakt, że stan zdrowia ludności w Polsce jest znacznie gorszy niż w innych krajach Europy Zachodniej. Wyraża się to m.in. w istotnie niższym, w porównaniu ze wspomnianymi krajami, przeciętnym trwaniem życia, nadumieralnością wśród mężczyzn w wieku produkcyjnym, większym zagrożeniem chorobami nowotworowymi i układu krążenia oraz wciąż niezadowalającym stanem zdrowia dzieci i młodzieży. Warto podkreślić, że umieralność dorosłych osób jest w Polsce znacznie częściej niż rozwody przyczyną powstawania rodzin niepełnych. Zły stan zdrowia Polaków jest spowodowany m.in. stylem życia, w którym dominuje bierność, zły sposób odżywiania oraz nadużywanie tytoniu i alkoholu. Alkoholizm w Polsce uznaje się za chorobę społeczną. Na podstawie ogólnopolskich badań przyjmuje się, że na statystycznego mieszkańca Polski przypada 7-9 litrów 100-procentowego alkoholu. Wskaźnik ten nie oddaje całej złożoności zjawiska alkoholizmu i zróżnicowania istniejącego między grupami konsumentów. Niebezpiecznym zjawiskiem jest wzrost spożycia alkoholu przez ludzi młodych i kobiety. Wśród najważniejszych skutków alkoholizmu należy wskazać głęboką degradację zdrowia osób uzależnionych od alkoholu, zaburzenia rozwoju psychofizycznego, głównie u dzieci i młodzieży sięgającej po alkohol, liczne problemy członków rodzin, w których są osoby nadużywające alkoholu, dezorgani-

---

¹⁴ Raport s. 48-102.

zacje środowiska pracy, naruszenia prawa i porządku przez osoby nietrzeźwe oraz naruszenia prawa związanego z handlem napojami alkoholowymi¹⁵

Mówiąc o stanie zdrowia polskiej rodziny, omawiany Raport zwraca także uwagę na osoby niepełnosprawne. Najpierw odnotowuje wzrost liczby ludzi niepełnosprawnych w Polsce, zwłaszcza w młodszych grupach wiekowych. Następnie przypomina, że obecność osób niepełnosprawnych wpływa na życie rodzinne i nierzadko stanowi przyczynę poszukiwania przez rodzinę pomocy materialnej od instytucji społecznych¹⁶

Wiele miejsca w *Raporcie o sytuacji polskich rodzin* zajmuje problematyka dzieci i młodzieży. Młode pokolenie stanowi przyszłość narodu i polskich rodzin, stąd szczególna wrażliwość i uwaga wspomnianego Raportu na jego problemy oraz ewentualne niebezpieczeństwa.

Badania pokazują, że młodzi najpowszechniej wyznają system wartości, w którym najbardziej eksponowane miejsce zajmują: przyjaźń, miłość i rodzina¹⁷ W dziedzinie autorytetów na pierwszy plan wysuwane są osoby z najbliższego otoczenia: członkowie rodziny, znajomi oraz rówieśnicy. Słabo wypadają nauczyciele i księża; zanikają także autorytety z literatury oraz – co może najbardziej niepokoić – wiele wskazuje na brak powszechnie cenionych autorytetów i wzorów do naśladowania (wielu młodych ludzi nie udziela na tak postawione pytanie żadnej odpowiedzi).

Raport zwraca także uwagę na formy spędzania wolnego czasu przez dzieci i młodzież, widząc w nich element kształtowania się młodych charakterów, a także wpływ na ich kondycję zdrowotną. Bierny styl odpoczynku Polaków widać również u dzieci i młodzieży, którzy najczęściej wypełniają go oglądaniem telewizji lub wideo, słuchaniem radia lub płyt oraz przesiadywaniem przy komputerze. Zbyt mało dzieci i młodzieży uczestniczy w zorganizowanych zajęciach pozaszkolnych, imprezach sportowych i rekreacyjnych. Raport z zadowoleniem odnotowuje intensywny rozwój ruchu młodzieżowego po 1989 r., którego oddziaływanie wychowawcze i organizowanie wolnego czasu wspiera profilaktykę wśród dzieci i młodzieży.

---

¹⁵ Zob. Cz. C e k i e r a. *Ryzyko uzależnień*. Lublin: TN KUL 1994 s. 77-89.

¹⁶ Raport s. 103-126.

¹⁷ Zob. K. P a w l i n a. *Polska młodzież 1997 – próba socjologicznego opisu*. „Wiadomości KAI” nr 3 z 20 I 1998 r. s. 29-31.

Do najważniejszych problemów dzieci zalicza się dzisiaj: narastające trudności w nauce, niepełnosprawność i przewlekłe choroby, nieprzystosowanie społeczne (agresja, ucieczki z domu, wagary, wybryki chuligańskie itp.), w przypadku zaś młodzieży chodzi głównie o bezrobocie i ciężę nastolatek. Na szczególną uwagę zasługują, zdaniem autorów Raportu, przemoc i agresja wśród dzieci i młodzieży oraz patologie społeczne. Tej pierwszej dzieci i młodzież doświadczają w rodzinie (częściej werbalna niż fizyczna) oraz na ulicy, stadionach piłkarskich, w filmach i grach komputerowych, w szkole, na koncertach muzyki młodzieżowej, wśród rówieśników. Stosunkowo nowym zjawiskiem jest pojawienie się grup przestępczych w szkołach i na osiedlach. Grupy te dokuczają innym, wymuszają pieniądze, terroryzują i zastraszają otoczenie, stosują formy przemocy fizycznej, często także odwołują się do agresji z nudów i bezmyślności, chęci wyżycia się i zrobienia czegoś dla zabawy.

Jeżeli chodzi o patologie społeczne, to Raport z 1998 r. zwraca uwagę na wzrost przestępczości nieletnich, którzy coraz częściej biorą udział w popełnianiu czynów o największym ciężarze gatunkowym, niebezpiecznych dla zdrowia i życia, przy równoczesnym wzroście agresywności i brutalności. Kolejną kwestią jest prostytutka nieletnich, która związana jest na ogół z dużymi aglomeracjami miejskimi, a dokonywana głównie ze względów finansowych, a także wzrastająca liczba samobójstw, które można potraktować jako efekt różnych trudności ludzi młodych¹⁸ Szczególnym problemem wśród dzieci i młodzieży jest alkoholizm, nikotynizm i narkomania. Gwałtownie obniża się wiek sięgania po te środki, które rujnują zdrowie i powodują szereg negatywnych zachowań i problemów społecznych¹⁹

Jedną z podstawowych funkcji rodziny jest kształtowanie osobowości każdego człowieka. Proces ten dokonuje się w relacji z drugim człowiekiem, która opiera się na wzajemnej otwartości, poszanowaniu drugiej osoby, dialogu i miłości. W środowisku najbliższych osób człowiek ma szansę określenia własnej tożsamości, ukształtowania motywacji swego działania oraz wytyczenia swojego celu. Ponieważ uformowany w rodzinie wzorzec zachowań wpływa na kolejne pokolenie, dlatego autorzy Raportu z 1998 r. uważają, że duże znaczenie należy przypisać funkcji kulturo-

---

¹⁸ Raport s. 127-162.

¹⁹ Zob. M. M e l l e r. *Nabrani. Raport: Miękkie narkotyki powszechnego użycia*. „Polityka” 2000 nr 20 (z 20 V) s. 3-9.

twórczej rodziny. Funkcja ta polega przede wszystkim na odkrywaniu oraz wspieraniu zainteresowań dzieci, uczeniu ich właściwych wzorów spędzania czasu wolnego w sposób twórczy i ciekawy²⁰ Rodzina najsilniej kształtuje potrzeby kulturalne swoich członków oraz wzory uczestnictwa w kulturze. Uczestnictwo w kulturze uczy wypowiedania się, naturalnej ekspresji swojej osobowości, komunikacji i szacunku dla inności drugiego człowieka oraz porusza wyobraźnię i uczy twórczego myślenia. Ruch artystyczny i oferta instytucji kultury stanowi jeden ze sposobów budowania więzi międzyludzkich, szczególnie rodzinnej.

W ostatnich latach w Polsce uczestnictwo rodzin w kulturze naznaczone jest trudnościami i problemami charakterystycznymi dla okresu transformacji kulturowej. Kłopoty finansowe odbijają się zarówno na poziomie i jakości imprez kulturalnych, jak i na udziale w nich rodzin. Widać wyraźną przewagę kultury masowej, dominuje łatwa rozrywka z elementami sensacyjnymi, nierzadko zmieniająca człowieka w przedmiot biernego oddziaływania²¹ Oprócz tego brakuje dla dzieci bezpłatnych zajęć pozalekcyjnych, maleje zakres przedmiotów artystycznych w szkołach (muzyka i plastyka), a także mamy do czynienia z likwidacją rozmaitych klubów, świetlic, zespołów i bibliotek.

Znaczenie środków społecznego przekazu we współczesnym świecie trudno przecenić. Kształtują one wiedzę o życiu kraju i świata, wpływają znacząco na obyczajowość, mogą przyczyniać się do pogłębiania wspólnoty ogólnoludzkiej, a także służą rozrywce i rekreacji. Raport z 1998 r., analizując wpływ środków społecznego przekazu na polską rodzinę, zwraca najpierw uwagę na prasę. Pierwszą ważną obserwacją jest fakt, że prasa tylko w pewnym stopniu uznaje hierarchię wartości wyznawaną przez społeczeństwo. Widać to m.in. w prezentowaniu przez nią problemów rodziny. Rodzina jest ukazywana głównie w kontekście patologii i problemów poszczególnych jej członków. Dyskredytuje się lub przemilcza tradycyjne przekonania Polaków i polskie obyczaje. Z prasy wyłania się raczej ponury obraz małżeństwa i rodziny, który zdaje się bardziej odstraszać niż zachęcać

---

²⁰ Raport s. 165-166.

²¹ Zob. S. P a m u ł a. *Polnische Kultur nach 1989*. „Analecta Cracoviensia” 28:1996 s. 113-125.

do ich zakładania, traktując ciężkie patologie jako przykład zjawisk powszechnie występujących²²

Duża część prasy kobiecej propaguje specyficzny model kobiecości. Kobieta tam przedstawiona jest nastawiona na własną przyjemność, zaspakajanie swoich potrzeb, wiele czasu i uwagi poświęca swojemu wyglądowi, z nikim na stałe się nie wiąże, jest niezależna, jeśli ma dziecko to traktuje je jako realizację własnych potrzeb. Taki model, będący pod wieloma względami atrakcyjny, frustruje polskie kobiety, które nie mogą sprostać podsuwanemu tam ideałowi kobiecości, a przy tym poddawane zostają próbie wytrzymałości ich własne przekonania i przywiązanie do wyznawanych wartości.

Rynek prasy zalany jest tytułami przeznaczonymi dla młodzieży (osobno dla dziewcząt), które sprzedawane są w milionowych nakładach i stanowią, podobnie jak w wypadku prasy kobiecej, produkcje wydawców zagranicznych. Główna tematyka tych pism to muzyka młodzieżowa, życie idoli muzycznych i filmowych, sport oraz rozbudowane poradnictwo, głównie w sprawach intymnych. Czasopisma te usiłują narzucić młodzieży własny styl życia, przyjmując rolę drogowskazów postępowania w miejsce rodziny i innych autorytetów.

Jeżeli chodzi o polskie media elektroniczne, to omawiany Raport zwraca uwagę na szereg rozwiązań prawnych stojących na straży dobra rodziny i całego społeczeństwa, są to np. Karta Etyczna Mediów (1985 r.), powołanie Rady Etyki Mediów (1996 r.), Ustawa o radiofonii i telewizji i inne. W praktyce jednak wiele z tych zarządzeń nie jest respektowanych i nadal, zwłaszcza w telewizji, pojawiają się programy uderzające w godność człowieka, przyzwoitość, kulturę narodową i przekonania religijne, programy o charakterze pornograficznym, a także promujące zło, brutalność i przemoc, nawet w bajkach i kreskówkach dla dzieci, oraz przekazywanie kłamstw lub przemilczanie prawdy. Potwierdzają to skargi i protesty od obywateli napływające co roku do Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji²³. Podobne problemy występują w związku z korzystaniem z Internetu²⁴, który dając nieograniczone i bezpośrednie możliwości korzystania z dóbr kultury

---

Raport s. 172-174; zob. M. K u n o w s k a P o r e b n a. *Obraz rodziny w środkach masowego przekazu*. „Ethos” 7:1994 nr 3 s. 221-227

²³ Raport s. 175-182.

²⁴ Zob. T H o f m o l k, M. P ę c z a k. *Internet*. W: *Nowa encyklopedia powszechna PWN. Suplement*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999 s. 642-644.

każdemu użytkownikowi, bywa także wykorzystywany do upowszechniania treści sprzecznych z moralnością oraz dobrem rodziny i społeczeństwa.

III. WYZWANIA DUSZPASTERSKIE PŁYNĄCE Z RAPORTU O SYTUACJI POLSKICH RODZIN

Raport z 1998 r. można potraktować jako źródło ważnych informacji dla działalności duszpasterskiej Kościoła w Polsce, zwłaszcza dotyczącej rodziny. Duszpasterze mogą w nim odnaleźć aktualny opis najważniejszych zjawisk i problemów rodziny polskiej, które należy ocenić w świetle Ewangelii i nauczania Kościoła oraz podjąć konkretne inicjatywy jako odpowiedź na współczesne wyzwania.

Wydaje się, że sprawą wyjściową dla duszpasterstwa w Polsce jest świadomość, że problemy współczesnej rodziny polskiej związane są najpierw z ogólnoswiatowymi przemianami, jakim podlega rodzina, dalej wciąż widoczny pozostaje wpływ świadomej polityki rodzinnej totalitarnego państwa komunistycznego po II wojnie światowej, a ostatnio dołączyły się do tego procesy charakterystyczne dla okresu transformacji ustrojowej i tworzącej się demokracji²⁵ Sytuacja taka domaga się wielorakich działań, podejmowanych zarówno przez duszpasterstwo zwyczajne, jak i nadzwyczajne, a przede wszystkim przez duszpasterstwo rodzin.

Omawiany Raport zauważa, że w społeczeństwie polskim rodzina i wartości z nią związane mają duże znaczenie. Widać to szczególnie wśród ludzi młodych, którzy umieszczają rodzinę wśród najbardziej akceptowanych przez siebie wartości. Z drugiej strony niepokoi fakt, że te deklaracje nie przekładają się na codzienne życie, które nierzadko biegnie własnym torem, z dala od przyjętych ideałów²⁶ Wydaje się, że taka sytuacja stanowi szczególne wyzwanie dla przepowiadania. Należy sądzić, że tematyka dotycząca małżeństwa i rodziny jest wciąż atrakcyjna i ważna, ale muszą w niej zostać jeszcze bardziej wyeksponowane elementy podkreślające konsekwentne przekładanie deklaracji na zachowania. Biorąc także pod uwagę narastającą liczbę zjawisk niezgodnych z chrześcijańską wizją małżeństwa i rodziny, trzeba podjąć systematyczny wysiłek na rzecz przy-

---

²⁵ F. A d a m s k i. *Sytuacja społeczno-moralna rodziny u zarania III Rzeczypospolitej*. „Ethos” 7:1994 nr 3 s. 145.

²⁶ Raport s. 5, 37, 131.

bliżania pełnego obrazu zamysłu Bożego względem małżeństwa i rodziny. Oczywiście i tu nie może zabraknąć akcentów wskazujących na konieczność nie tyle podziwiania tego obrazu, co wysiłku na rzecz wcielania go w życie.

Przy okazji poruszania problemu przekazywania chrześcijańskiej nauki o małżeństwie i rodzinie należy zwrócić uwagę na przygotowanie do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Wiadome jest, że zgodnie ze wskazaniami Adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Familiaris consortio* przebiega ono w trzech etapach: dalszym, bliższym i bezpośrednim²⁷. Pomyślane są one jako stopniowe wprowadzanie w tematykę małżeństwa i życia w rodzinie, ukazując równocześnie chrześcijański pogląd na te rzeczywistości. W ramach wspomnianych etapów istnieje możliwość wykorzystania rozmaitych form przekazywania doktryny chrześcijańskiej dotyczącej małżeństwa i rodziny. Przykładowo wspomnijmy o przygotowaniu bezpośrednim, w którym można wykorzystać nie tylko specjalistów, ale i świadectwo doświadczonych rodzin, jak również pracę w grupach czy też przeprowadzenie całego cyklu tego etapu w ramach kilkudniowych rekolekcji w atrakcyjnym ośrodku rekolekcyjnym²⁸.

Raport o sytuacji polskich rodzin zauważa, że jednym z istotnych czynników dezintegracji małżeństwa jest brak możliwości skorzystania przez małżonków z fachowej pomocy poradnictwa w wypadku konfliktu. Rodzi to oczywiście postulat tworzenia sieci poradni i ośrodków diagnostyczno-profilaktycznych, w których zwaśnieni małżonkowie mogliby znaleźć kompetentnych, życzliwych i cierpliwych mediatorów, otwartych na ich problemy i pragnących przyjść im z pomocą²⁹. Po ukazaniu się encykliki Pawła VI *Humanae vitae* (HV) w 1968 r. zaczęto w Polsce organizować sieć poradni rodzinnych dla narzeczonych i małżonków. Poradnie te służyły pomocą w trudnościach i konfliktach między małżonkami, udzielały porad w zakresie odpowiedzialnego rodzicielstwa oraz uczyły naturalnych metod

---

²⁷ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Kraków 1990 s. 4-13.

²⁸ Warto wspomnieć przy tej okazji o opracowanej pod kierunkiem prof. M. Braun-Gałkowskiej nowej metodzie przygotowania do małżeństwa sakramentalnego w małych grupach (tzw. metoda lubelska), która z powodzeniem stosowana jest w duszpasterstwie akademickim KUL. Zob. M. Braun-Gałkowska, J. W. Gałkowski, K. Wojaczek. *Przygotowanie do małżeństwa. Założenia metody lubelskiej*. ZN KUL 24:1981 nr 2-4 s. 61-79.

²⁹ Raport s. 27

planowania rodziny³⁰ Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i duszpasterstwa rodzin poleca tworzenie w każdej parafii poradni życia rodzinnego, widząc w nich skuteczną formę duszpasterstwa rodzin, niosącego pomoc małżeństwu i rodzinie w trudnych sytuacjach, a także w przygotowaniu narzeczonych do sakramentu małżeństwa, ale również jedną z form duszpasterstwa rodzin³¹ Wydaje się, że możliwości, jakie otwały się w tej dziedzinie po 1989 r., nie zostały do końca wykorzystane. Konieczne wydaje się zatem otwarcie się parafii w parafiach na nową działalność, poszerzającą zakres ich poradnictwa. Na poziomie dekanatu czy nawet diecezji potrzebna jest koordynacja tego typu działalności, ażeby uniknąć dublowania się; należy także stale podnosić kwalifikacje pracujących w poradniach osób i żywo reagować na nowe problemy. Tworzenie przy parafiach nowych poradni, punktów konsultacyjnych, telefonów zaufania itp. nie tylko przyniesie pomoc potrzebującym osobom, rodzinom czy innym grupom, ale może także stać się okazją do większej aktywności ludzi świeckich, kompetentnych do wykonywania tego typu pracy, nie mówiąc już o dobrym wykorzystaniu istniejących przy parafiach byłych sal katechetycznych i innych niezagospodarowanych pomieszczeń.

Dużą pomocą małżeństwu i rodzinie mogą służyć wspólnoty, ruchy i stowarzyszenia, zwłaszcza te, których działalność jest skierowana właśnie do małżonków i rodzin. W Polsce działa wiele takich grup, i to zarówno o rodowodzie międzynarodowym, jak i rodzimym³² Proponują one małżonkom lub całym rodzinom konkretne programy formacyjne, pomagające lepiej przeżywać sakrament małżeństwa; przychodzą z pomocą w razie konfliktów i kryzysów małżeńskich, służą radą w dziedzinie wychowywania dzieci czy wreszcie organizują rekolekcje, spotkania modlitewne, pielgrzymki i wypoczynek dla całych rodzin, a także niosą pomoc materialną i prawną.

---

³⁰ W S z e w c z y k. *Poradnictwo małżeńskie i rodzinne* W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski. Warszawa–Łomianki: Wydawnictwo ATK, Fundacja Pomocy Rodzinie 1999 s. 343.

³¹ *Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej*. T. 2. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna 1993 s. 298; B. M i e r z w i ń s k i. *Parafialna Poradnia Życia Rodzinnego*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny* s. 326-327.

³² Zob. A. P e t r o w a W a s i l e w i c z. *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*. Warszawa: KAI 2000.

W duszpasterskiej działalności na rzecz małżeństwa i rodziny nie może zabraknąć wspomnianych wspólnot, ruchów i stowarzyszeń, które powinno się propagować, zachęcać do włączenia się w ich pracę, a także członków tych grup angażować w rekolekcje, misje, katechezę; powierzać im prowadzenie świetlic czy poradni, udostępnić im miejsce w parafialnej gazecie (np. stałą rubrykę związaną z problemami małżeńsko-rodzinnymi) oraz organizować niedziele prezentacji ruchów prorodzinnych.

Raport z 1998 r. odnotowuje wzrost liczby związków nieformalnych, zwłaszcza w młodszych grupach wiekowych. Większość konkubinatów w Polsce dotyczy osób po nieudanych małżeństwach, co stanowi pewną różnicę w stosunku do tendencji obserwowanej w krajach zachodnich, gdzie związki nieformalne (tzw. partnerskie) poprzedzają zawarcie małżeństwa³³. Taka sytuacja jest wyzwaniem dla duszpasterstwa małżeństw niesakramentalnych.

Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych w Polsce jest obecnie w fazie początkowej i poszukuje najbardziej korzystnych metod i form działania oraz kierunku rozwoju. Podejmowane przez to duszpasterstwo inicjatywy spotykają się z dużym zainteresowaniem osób żyjących w związkach niesakramentalnych. Posługa na rzecz takich osób nie jest łatwa, gdyż trzeba z jednej strony pamiętać, że małżeństwo niesakramentalne osób ochrzczonych nie może być uznane przez Kościół i trzeba dołożyć wszelkich starań, aby chrześcijanie mieli świadomość tego faktu i jego konsekwencji, z drugiej zaś strony nie można potępiać ludzi żyjących w takich małżeństwach, pozostawiając osąd Bogu, i otoczyć ich szczególną opieką i troską, zachęcając do trwania przy Bogu i Kościele, modlitwy i wypełniania innych praktyk religijnych oraz religijnego wychowania dzieci. Biorąc pod uwagę realną możliwość wzrostu tego typu związków, należy już dziś rozpocząć przygotowanie kompetentnych duszpasterzy i ich współpracowników, zdolnych podjąć tego typu wyzwanie. W przygotowaniu tym trzeba uwzględnić to, co już udało się w Polsce wypracować, rozsądnie skorzystać z wzorów innych krajów i odważnie podejmować nowe inicjatywy. Szczególnie istotną sprawą wydaje się zmiana nastawienia duszpasterzy do małżeństw niesakramentalnych oraz przełamywanie pewnych stereotypów, z czym wiąże się zmiana sposobu mówienia o tego typu związkach i mówienia do nich samych. Trzeba także pamiętać, że podejście do takich

---

³³ Raport s. 20.

rodzin wymaga taktu i wyrozumiałości oraz indywidualnego potraktowania każdego przypadku³⁴

Malejąca liczba dzieci w rodzinach polskich jest z jednej strony wyrazem przeobrażeń, którym podlegają rodziny w społeczeństwach zachodnich, a z drugiej strony stanowi efekt wieloletniej antynatalistycznej polityki prowadzonej przez państwo komunistyczne. Do tych przyczyn trzeba jeszcze zaliczyć trudną sytuację materialną rodzin polskich, charakterystyczną dla okresu transformacji ustrojowej. Duszpasterstwo staje tutaj przed bardzo ważnym wyzwaniem: konsekwentnym przypominaniu o powołaniu małżonków do odpowiedzialnego rodzicielstwa. Konstytucja soborowa *Gaudium et spes* formułuje kryteria, które winny być brane pod uwagę przez małżeństwa w realizacji odpowiedzialnego rodzicielstwa. Składają się na nie: powołanie do udziału w stwórczym i zbawczym planie Boga; dobro własne małżonków, zwłaszcza zdrowie; dobro dzieci; dobro rodziny, społeczeństwa i Kościoła, a także okoliczności czasu, warunki materialne i duchowe (KDK 50; zob. HV 10). Obserwacja współczesnej rodziny polskiej pozwala sądzić, że decydujące znaczenie co do liczby dzieci ma kryterium materialne, natomiast inne, np. dobro społeczeństwa czy powołanie do udziału w dziele stwórczym i zbawczym, schodzą na dalszy plan lub nie są w ogóle brane pod uwagę. Rodzi to konieczność podjęcia szerokiej akcji uświadamiającej, zawsze jednak prowadzonej z taktem i roztropnością, unikającej zbyt pochopnego osądzania rodzin małodziejnych. Takie działanie powinno być połączone z tworzeniem przychylnego klimatu i życzliwości dla małżonków, którzy świadomie i roztropnie decydują się na liczne potomstwo. Ukazywanie pozytywnych przykładów rodzin otwartych na życie może służyć nie tylko przełamywaniu wielu uprzedzeń, stereotypów i niesprawiedliwych ocen dotyczących rodzin wielodzietnych, ale także stanowić czytelny znak dla współczesnych zlaicyzowanych społeczeństw, traktujących nierzadko większą liczbę dzieci jako przeszkodę w samorealizacji.

Problemy, z którymi boryka się rodzina, najbardziej odbijają się na dzieciach. To właśnie one najboleśniej odczuwają skutki rozwodów, patologicznych zachowań, ubóstwa i innych trudności dotyczących współczesną rodzinę polską. Narastająca przestępczość i agresja, alkoholizm, narkomania,

---

³⁴ T W i e l e b s k i. *Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych*. W: *Duszpasterstwo specjalne* s. 291-309; W M i z i o ł e k. *Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej* t. 1 s. 521-540.

a nawet prostytutka nieletnich bezlitośnie obnaża postępujący kryzys funkcji wychowawczej rodziny, połączony z wyraźnym brakiem autorytetów³⁵. I właśnie w dziedzinie wychowania nie może zabraknąć wysiłków duszpasterzy, które powinny wspomagać rodzinę w wychowywaniu dzieci, a nawet uzupełniać jego braki. Konieczne wydaje się uświadomienie sobie faktu, że wiele dzieci nie doświadczyło prawdziwego ciepła rodzinnego, a niektóre mają wręcz negatywne skojarzenia z życiem rodzinnym. Wymaga to wysiłku przybliżania takim dzieciom prawdziwego obrazu rodziny, a zwłaszcza chrześcijańskiej wizji małżeństwa i rodziny. Jest to inwestycja na przyszłość, gdyż wkrótce dzieci te same założą rodziny i podejmą trud budowania wspólnoty domowej i wychowywania swojego potomstwa. Podejmowanie zatem tematyki małżeństwa i rodziny, biorące pod uwagę konkretne doświadczenia dzieci, stanowi wyzwanie dla katechetów, księży i rekolekcjonistów.

Szczególnego znaczenia nabierają także wszelkie wysiłki służące zagospodarowaniu czasu wolnego dzieci. Przeciężeni pracą rodzice, często także niedojrzali i nieprzygotowani od strony wychowawczej, nie poświęcają dzieciom zbyt wiele czasu. W takiej sytuacji należy organizować wszelkiego rodzaju kluby sportowe i turystyczne, stowarzyszenia, świetlice, wyjazdy na obozy itp., które stwarzają szansę pozytywnego oddziaływania na dziecko, prezentowania mu właściwej hierarchii wartości oraz ukazywania autentycznych autorytetów. Tego typu działalność stanowi także dobrą okazję do zaangażowania katolików świeckich, zwłaszcza odpowiednio przygotowanych i dysponujących czasem (pedagodzy, nauczyciele, psychologowie, sportowcy, aktorzy i inni – zarówno czynni jak i na emeryturze), których należy zachęcić do takiej posługi, choćby kilka razy w tygodniu, i odważnie powierzać prowadzenie takich dzieł.

Biorąc pod uwagę narastanie rozmaitych patologii, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży, konieczne wydaje się zintensyfikowanie wysiłków na polu duszpasterstwa specjalistycznego. Jest to duszpasterstwo obejmujące ludzi, którzy znaleźli się na marginesie życia społecznego, nierzadko w sytuacji bez wyjścia, ludzi zniechęconych, zaburzonych, skłóconych z Bogiem, sobą samym i z całym porządkiem społeczno-kulturowym, moralnym i religijnym. Nie trzeba dodawać, że tacy ludzie na ogół nie trafią już do parafii, do

---

³⁵ Zob. J. Turowski. *Problemy współczesnej rodziny*. W *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*. Red. P. Kryczka. Lublin: RW KUL 1997 s. 12.

duszpasterstwa zwyczajnego³⁶ Duszpasterstwo specjalistyczne, którym obejmowane są poszczególne grupy (np. narkomani, młodzi przestępcy, bezdomni, subkultury młodzieżowe), wymaga stosowania odpowiednich metod działania oraz przygotowanych duszpasterzy. Ci ostatni, oprócz osobistego charyzmatu uzdolniającego do pracy z takimi ludźmi, muszą być kompetentnie, fachowo przygotowani. Najlepiej jeżeli duszpasterstwo specjalistyczne prowadzone jest przez grupę osób-specjalistów, w której skład obok kapłana wejdą psycholodzy, lekarze, prawnicy, pedagodzy, terapeuci i inni. Taka sytuacja postuluje konieczność przygotowania długofalowego programu kształcenia zespołów zdolnych podjąć wyzwania stojące przed duszpasterstwem we współczesnej Polsce, czyli organizowanie kursów, ośrodków i punktów kształcenia przyszłych duszpasterzy. Takie przygotowanie powinno dotyczyć nie tylko przyszłych kapłanów, zakonników, ale przede wszystkim świeckich.

Znaczącym sygnałem dla duszpasterstwa w Polsce jest powolny proces starzenia się naszego społeczeństwa. Proces ten domaga się zmian nie tylko w dziedzinie szeroko rozumianej polityki społecznej, ale także w działalności duszpasterskiej Kościoła. Zdaniem L. Dyczewskiego wzmożone tempo współczesnych przemian oraz nastawienie jednostek i całych społeczeństw ku przyszłości pociągnęły za sobą niemalże kult postępu oraz cech typowych dla młodości. Tendencja ta, zdaniem wspomnianego autora, uwidocznia się także w pracy duszpasterskiej, która zogniskowała się na młodzieży i dzieciach, człowieka starego pozostawiwszy nieco na uboczu³⁷

Niewykluczone, że sytuacja taka jest spowodowana faktem wzmożonej religijności ludzi starych, którzy chętnie i licznie uczestniczą we Mszy świętej i nabożeństwach, przyjmują sakramenty itd. Ich zaangażowanie odczytuje się jako dowód dobrze wypełnianej misji duszpasterskiej względem tej grupy osób. Tymczasem nie zawsze to się potwierdza. Raczej wydaje się, że tego typu rozumowanie ujawnia brak znajomości psychiki ludzi starych oraz obnaża popularne założenie, że dla ludzi starych wystarczą tylko propozycje „podstawowego” duszpasterstwa. Wzrastająca liczba ludzi starych niesie konieczność przygotowania specjalnych propozycji duszpasterskich, adekwatnych do ich oczekiwań, możliwości i potrzeb. Jest to

---

³⁶ R. R a k. *Duszpasterstwo specjalistyczne. Założenia i realizacja*. AK 85:1993 nr 507-508 s. 259.

³⁷ L. D y c z e w s k i. *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*. Lublin: RW KUL 1994 s. 16-17

wyzwanie, ażeby przygotować przyszłych duszpasterzy do spotkania z ludźmi starymi, z ich troskami i problemami. Tę wyraźną tendencję starzenia się polskiego społeczeństwa należy na czas uwzględnić w katechezach, homiliach, rekolekcjach i misjach, w programach duszpasterskich, a nawet w budownictwie, zwłaszcza kościołów i kaplic.

Zły stan zdrowia ludności polskiej, o którym informuje Raport z 1998 r., stawia pytanie, czy duszpasterstwo nie powinno aktywnie włączyć się w tę dziedzinę. Trzeba zaznaczyć, że nie chodzi tutaj o skrajności, np. o przesadny kult ciała i zdrowia, widoczny w społeczeństwach wysoko rozwiniętych, lub o całkowite odrzucenie tego, co cielesne, oraz lekceważenie zdrowia i funkcjonowania ludzkiego organizmu. *Katechizm Kościoła Katolickiego* uczy, że „życie i zdrowie fizyczne są cennymi dobrami powierzonymi nam przez Boga. Mamy się o nie rozsądnie troszczyć, uwzględniając potrzeby drugiego człowieka i dobro wspólne” (KKK 2288). Możemy zatem w tym stwierdzeniu znaleźć nie tylko zachętę do podjęcia tej problematyki w działalności Kościoła, ale także wskazówki, jak prezentować tę kwestię i na co kłaść akcenty. Jest to tym pilniejsze, że problemy zdrowia łączą się ze skomplikowaną kwestią nałogów, zwłaszcza nabrzmiałego w Polsce alkoholizmu, niktynizmu i narastającej narkomanii. W działalności duszpasterskiej Kościoła w Polsce nie powinno więc zabraknąć zwracania uwagi na zdrowy styl życia, roztropną troskę o zdrowie własne i innych, umiejętne wykorzystanie czasu wolnego, ukazywanie turystyki i właściwie rozumianego sportu jako dobrych sposobów na odpoczynek, a także do kształtowania charakteru, poznawania kraju ojczystego i piękna przyrody³⁸

Liczne przejawy ubóstwa w naszym kraju stanowią szczególne wyzwanie dla Kościoła w Polsce. Działalność charytatywna, czyli wszelkie działania mające na celu zaradzenie różnym potrzebom ludzi cierpiącym biedę lub oczekującym jakiegokolwiek pomocy, jest wyrazem chrześcijańskiej miłości i okazją do składania ewangelicznego świadectwa³⁹. Różnorodne przejawy nędzy we współczesnej Polsce powinny stać się priorytetem w działalności duszpasterskiej. Najpilniejszym zadaniem wydaje się potrzeba uwrażliwiania ludzi na różne postacie biedy. Chodzi tu zwłaszcza o przełamywanie ste-

---

³⁸ Zob. szerzej: M. O s t r o w s k i. *Duszpasterstwo wobec problemu wolnego czasu człowieka. Aspekt moralno-pastoralny ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień turystyki*. Kraków: WN PAT 1996.

³⁹ W P r z y g o d a. *Funkcja charytatywna Kościoła po Soborze Watykańskim II*. Lublin: Wyd. MIGG 1998 s. 16-22.

reotypu kojarzenia biedy i ubóstwa wyłącznie ze sferą życia materialnego, gdy tymczasem obok tego istnieją wielkie połączenia nędzy duchowej. Kolejnym krokiem będzie przekonanie chrześcijan do praktykowania regularnego przeznaczania pewnej części dochodów na rzecz potrzebujących oraz systematycznego i bezinteresownego poświęcania pewnej ilości swego czasu na rzecz biednych, np. w ośrodku pomocy społecznej, w szpitalu, świetlicy parafialnej itp. Bardzo ważną rzeczą jest zauważenie wszelkiej postaci biedy w swoim najbliższym otoczeniu. Odziedziczona po okresie komunizmu bierność i apatia wyraża się często w postawie spychania na różnego typu instytucje troski o potrzeby ludzi z najbliższego otoczenia, podczas gdy samo środowisko, np. sąsiedzkie, parafialne, może skutecznie przyjść z pomocą, odwołując się dopiero w drugiej kolejności do pomocy wyspecjalizowanych organizacji. W działaniu na rzecz potrzebujących nie może zabraknąć aktywności wspólnot i ruchów, tak dynamicznie rozwijających się w Kościele w Polsce, a także organizowania wszelkiego rodzaju grup czy stowarzyszeń zajmujących się usługą charytatywną. Praca w takich grupach może być doskonałą okazją do zaangażowania braci odłączonych, osób dystansujących się od Kościoła, wątpiących czy nawet niewierzących, co może służyć wzajemnemu zrozumieniu i przełamywaniu stereotypów.

Z szerokiej problematyki kultury, jej oddziaływania i udziału w niej polskiej rodziny, prezentowanej przez Raport z 1998 r., zatrzymajmy się tylko na kwestii środków społecznego przekazu, których znaczenia we współczesnym świecie trudno przecenić. Za szczególnie ważne w działalności duszpasterskiej Kościoła należy uznać wychowanie chrześcijan, zwłaszcza rodziców, młodzieży i dzieci, do właściwego korzystania z mass mediów oraz wykorzystanie tego cennego wynalazku ludzkiej myśli w dziele ewangelizacji. Po okresie komunizmu, w którym środki społecznego przekazu pozostawały w rękach totalitarnej władzy i były wykorzystywane do manipulacji opinii społecznej, nadszedł czas wolności tychże środków. Wiele wskazuje na to, że przeciętny obywatel polski nie jest przygotowany do właściwego odbioru środków społecznego przekazu, brakuje mu krytycyzmu, jest łatwym „łupem” wszelkiego rodzaju manipulacji stosowanych np. w reklamie, nie zawsze jest świadomy przysługujących mu praw i możliwości domagania się ich respektowania. Wiele do życzenia pozostawia także sposób korzystania z propozycji mass mediów, który cechuje beźmyślność, brak świadomego wyboru wśród licznych propozycji, pójście na łatwiznę i przeciętność, kosztem ambitnego i wymagającego wysiłku repertuaru np. kin, teatrów, telewizji czy radia. Sytuacja taka, ukazana zaledwie

pobieżnie, wskazuje na pilną potrzebę szczególnego wysiłku duszpasterskiego Kościoła w Polsce na rzecz wychowywania wierzących do właściwego, zgodnego z przyjętą przez nich hierarchią wartości, korzystania ze środków społecznego przekazu. Wysiłek ten powinien dotyczyć przede wszystkim rodziny, która potrzebuje wsparcia także wobec nowych wyzwań związanych z bardzo szybkim rozwojem mass mediów, np. z Internetem.

Drugą, niemniej ważną sprawą w dziedzinie środków społecznego przekazu jest stopień ich wykorzystania w działalności duszpasterskiej. Z tym wiąże się konieczność przygotowania wykształconej kadry, znającej dobrze naturę mass mediów, zdolnych uczynić prasę, książkę, audycje radiowe i telewizyjne służące głoszeniu orędzia Chrystusa atrakcyjnymi i zrozumiałymi dla współczesnego człowieka. Należy zauważyć duży postęp w wykorzystaniu po 1989 r. możliwości środków masowego przekazu w polskim duszpasterstwie. Nie oznacza to jednak, że nie brakuje problemów. Do głównych, które można potraktować jako duszpasterskie wyzwania, należą: odzwyczajanie się polskiego katolika od obecności treści religijnych w mass mediach, od sięgania po prasę katolicką, problemy finansowe, z jakimi borykają się wydawnictwa katolickie czy rozgłośnie radiowe⁴⁰. Wydaje się, że trzeba wykorzystać zainteresowanie i dynamiczny rozwój prasy parafialnej, której szczególnym walorem jest zakorzenienie w środowisku lokalnym, a co za tym idzie – żywe reagowanie na jego sprawy i problemy. Biorąc pod uwagę fakt, że do niektórych rodzin nie dociera żadna inna prasa katolicka, jedynie lokalna gazetka parafialna, trzeba zachęcać wszystkie parafie lub dekanaty do podjęcia wysiłku wydawania własnego pisma⁴¹.

*

Zdaniem Pawła VI prawdziwa ewangelizacja musi wziąć pod uwagę wzajemne odniesienia, jakie zachodzą między Ewangelią a konkretnym, osobistym i społecznym życiem człowieka (*Evangelii nuntiandi* 29). Rodzi to zatem konieczność dostosowania duszpasterstwa do różnych warunków życia, różnorodnych potrzeb, oczekiwań i sytuacji, które w pewnej mierze

---

⁴⁰ M. P r z e c i s z e w s k i, R. C h r o m i ń s k i. *Katolickie media – progi i bariery*. „Biuletyn KAI” nr 38 z 23 VIII 1998 r. s. 18-21.

⁴¹ Zob. Z. N o s o w s k i. *Parafialni szaleńcy Boży. O konkursie gazetek parafialnych*. „Więź” 43:2000 nr 2 s. 74-81.

warunkują skuteczność tego posłannictwa. Odmienność uwarunkowań, w jakich głoszona jest Ewangelia, rodzi specyficzne problemy, czyli pytania skierowane do Kościoła, na które musi on w swej duszpasterskiej działalności „tu i teraz” skutecznie odpowiedzieć⁴². Takie wyzwania odnaleźć można w *Raporcie o sytuacji polskich rodzin* z 1998 r. Wymagają one poważnej refleksji pastoralnej, której konsekwencją winny być podjęte na czas konkretne inicjatywy duszpasterskie.

BIBLIOGRAFIA

- A d a m s k i F.: Sytuacja społeczno-moralna rodziny u zarania III Rzeczypospolitej. „Ethos” 7:1994 nr 3 s. 145-154.
- B r a u n G a ł k o w s k a M., G a ł k o w s k i J. W W o j a c z e k K.: Przygotowania do małżeństwa. Założenia metody lubelskiej. ZN KUL 24:1981 nr 2-4 s. 61-79.
- C e k i e r a Cz.: Ryzyko uzależnień. Lublin: TN KUL 1994.
- D y c z e w s k i L.: Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze. Lublin: RW KUL 1994.
- D y c z e w s k i L.: Rodzina polska w kontekście współczesnych przemian społecznych. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. T. 1. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna 1993 s. 129-148.
- H o f m o l k T., P ę c z a k M.: Internet. W: Nowa encyklopedia powszechna PWN. Suplement. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999 s. 642-644.
- Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Kraków 1990.
- K a m i ń s k i R.: Wprowadzenie. W: Duszpasterstwo specjalne. Red. R. Kamiński, B. Drożdż. Lublin: Atla 2 1998 s. 13-19.
- K u c i a r s k a C i e s i e l s k a M., M a r c i n i a k G., P a r a d y s z J.: Rozpad małżeństw w Polsce – przyczyny i skutki. Warszawa: GUS 1993.
- K u n o w s k a P o r ę b n a M.: Obraz rodziny w środkach masowego przekazu. „Ethos” 7:1994 nr 3 s. 221-227.
- K u p n y J.: Solidarność z bezrobotnymi. W: Ku prawdzie we wspólnocie człowieka i Boga. Studia dedykowane ks. Stanisławowi Kowalczykowi. Red.

---

⁴² W. P i w o w a r s k i. *Problemy duszpasterskie parafii terytorialnych*. RTK 32:1985 z. 6 s. 69-70.

- E. Balawajder, P. Nitecki, A. Jabłoński. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne 1997 s. 218-223.
- M e l l e r M.: Nabrani. Raport: Miękkie narkotyki powszechnego użycia. „Polityka” nr 20 z 20 V 2000 r. s. 3-9.
- M i e r z w i ń s k i B.: Parafialna Poradnia Życia Rodzinnego. W Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa–Łomianki: Wydawnictwo ATK, Fundacja Pomocy Rodzinie 1999 s. 326-327
- M i z i o ł e k W Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. T 1. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna 1993 s. 521-540.
- N o s o w s k i Z.: Parafialni szaleńcy Boży O konkursie gazetki parafialnych. „Więź” 43:2000 nr 2 s. 74-81.
- O s t r o w s k i M.: Duszpasterstwo wobec problemu wolnego czasu człowieka. Aspekt moralno-pastoralny ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień turystyki. Kraków: WN PAT 1996.
- P a m u ł a S.: Polnische Kultur nach 1989. „Analecta Cracoviensia” 28:1996 s. 113-125.
- P a w l i n a K.: Polska młodzież 1997 – próba socjologicznego opisu. „Wiadomości KAI” nr 3 z 20 I 1998 r. s. 29-31.
- Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny. Raport o sytuacji polskich rodzin przyjęty przez Radę Ministrów dnia 21 lipca 1998 roku. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1998.
- P e t r o w a W a s i l e w i c z A.: Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele. Warszawa: KAI 2000.
- Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. T 2. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna 1993 s. 293-300.
- P i w o w a r s k i W Problemy duszpasterskie parafii terytorialnych. RTK 32:1985 z. 6 s. 69-78.
- P r z e c i s z e w s k i M., C h r o m i ń s k i R.: Katolickie media – progi i bariery. „Biuletyn KAI” nr 38 z 23 VIII 1998 r. s. 18-21.
- P r z y g o d a W Funkcja charytatywna Kościoła po Soborze Watykańskim II. Lublin: Wyd. MIGG 1998.
- R a k R.: Duszpasterstwo specjalistyczne. Założenia i realizacja. AK 85:1993 nr 507-508 s. 257-271
- S z e w c z y k W Poradnictwo małżeńskie i rodzinne. W: Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa–Łomianki: Wydawnictwo ATK, Fundacja Pomocy Rodzinie 1999 s. 343.
- T u r o w s k i J.: Problemy współczesnej rodziny. W: Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie. Red. P. Kryczka. Lublin: RW KUL 1997 s. 9-13.

W i e l e b s k i T. Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych. W: Duszpasterstwo specjalne. Red. R. Kamiński, B. Drożdż. Lublin: Atla 2 1998 s. 291-309.

Więcej rozwodów niż małżeństw, czyli o demografii polskich rodzin. Oprac. B. Łoziński. „Biuletyn KAI” nr 22 z 2 VI 1998 r. s. 11-13.

THE REPORT ON THE SITUATION OF POLISH FAMILIES VS. PASTORAL CARE

S u m m a r y

Grounded on the foundation of immutable principles stemming out from Revelation and Tradition, the pastoral care of the Church is conditioned by the factors of time and place. If pastoral care is to be successful and comprehensible, it should take into consideration the reality in which the Church fulfills her mission. This requires that we use sociological research, especially various reports.

The data from the *Report on the Situation of Polish Families*, prepared by Minister K. Kapera's Governmental Proxy to the Affairs of the Family in 1998, are the point of departure to seek an answer to the question what kind of challenges the state of the Polish family poses for pastoral care. Having presented the Report and a diagnosis of the situation of the Polish family, with particular emphasis on the demographic structure of family, its financial and health condition, the situation of children and adolescents, the way they take advantage of culture, the author shows the most important problems which pastoral care in Poland must try to solve.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: bezrobocie, duszpasterstwo, dzieci, kultura, małżeństwo, młodzież, nałogi, rodzina, ruchy religijne, środki masowego przekazu, świeccy, ubóstwo, zdrowie.

Key words: unemployment, pastoral care, children, culture, marriage, adolescence, addictions, family, religious movements, mass media, the lay people, poverty, health.